

А. К. Малюк (Беларусь, Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна)

ФІЛАЛАГІЧНЫ АНАЛІЗ ТЭКСТУ ВЕРША ПЕТРУСЯ БРОЎКІ “ПАХНЕ ЧАБОР”

Для аб’ектыўнага асэнсавання ідэйна-тэматычнага і эстэтычнага зместу мастацкага твора нярэдка неабходна ўяўляць канкрэтна-гістарычны час яго з’яўлення, добра ўсведамляць асобу аўтара, яго светапоглядныя пазіцыі і іншыя важныя моманты.

Патрэбна адзначыць, што 50–60-я гады ХХ ст. вызначаліся ў нашай краіне пастаянным ростам прамысловасці, далейшым развіццём сельскай гаспадаркі, паспяховым выкананнем і перавыкананнем планавых паказчыкаў, высокімі дасягненнямі ў галіне навукі і культуры.

На гэты перыяд прыходзяцца даволі значныя творчыя здабыткі і ў самога Петруся Броўкі: ён шырокавядомы, слынным паэт, выходзяць адзін за другім паэтычныя зборнікі, адзначаецца (1951 г.) 25-годдзе яго творчай дзейнасці, 50-годдзе (1955 г.) з дня нараджэння.

Адметнай з’явай стаў выхад новага зборніка вершаў “Пахне Чабор”, назвай якога паслужыў аднайменны верш, напісаны ў 1957 годзе. Верш “Пахне Чабор” з’явіўся не толькі праграмным у сярэдняй агульнаадукацыйнай школе, але і лепшым узорам беларускай нацыянальнай і еўрапейскай інтымнай лірыкі.

Міхась Ярош гаворыць, што *“хрэстаматыйным даўно ўжо стаў верш “Пахне Чабор”. Верш гэты – красамоўнае сведчанне таго, што сапраўдная паэзія здольна ўзняць на вышыню эстэтычнага гучання самую звычайную жыццёвую падзею, якая, аднак, назаўсёды засталася ў памяці*

паэта і не магла не прымусіць расказаць пра яе іншым, расказаць з той мэтай, каб стаць людскім мастацкім набыткам” [10, с. 71].

Галоўнымі дзейнымі асобамі верша з’яўляюцца юнак і дзяўчына, адчуваецца, зразумела, прысутнасць і самой асобы аўтара – асноўнага “дырыжора” падзей, якія канцэнтруюцца вакол тэмы і ідэі твора, а таксама важную ролю адыгрываюць і вобразы беларускай прыроды.

Тэма верша – першае нешчаслівае юначае каханне. Ідэя – нерашучасць юнака зрабіць першы крок насустрач свайму шчасцю становіцца лёсавызначальным і прыводзіць яго ў далейшым да разладу асабістага жыцця.

Загалолак верша ўжываецца ў форме простага, неразвітага сказа (з адваротным парадкам слоў: аўтару надзвычай важна было зрабіць акцэнт на слове *пахне*, паколькі гэты *пах* будзе суправаджаць лірычнага героя на працягу ўсёй сюжэтнай лініі, служыць своеасаблівым барометрам яго душэўнага стану), мае падтэкставае значэнне: *чабор* у народзе завецца *багародская трава*, якая мае лекавае, гаючае значэнне, пах кожны раз выклікае ў лірычнага героя розныя асацыяцыі і пачуцці пра нязбыўную сустрэчу з каханай дзяўчынай і разам з гэтым з цягам часу трохі сцішшае сардэчны боль па страчаным каханні.

Навуковая назва чабора звычайнага – *Thymus serpyllum*, родавая назва паходзіць ад грэчаскага слова *thyo* – ахвярапрынашэнне, паколькі траву кідалі ў агонь у час такой цырымоніі (параўн. з руск. назвай *тимьян*). Духмяны дым, *фіміям* (успомнім адну з народных назваў *фіміямчык*), на думку старых грэкаў, сімвалізаваў прыняцце багамі ахвяры; відавое значэнне ў перакладзе з лацінскай мовы абазначала *паўзучую расліну*, якая сцелецца па зямлі [8, с. 248–249].

Таму невыпадкова напрошваецца думка аб тым, што юнак на алтар сваёй нерашучасці прыносіць у ахвяру першае каханне.

Такім чынам, сам загалолак дапамагае зразумець ідэйна-тэматычны і эстэтычны змест усяго верша.

Пятрусь Броўка даволі ўдала выкарыстоўвае прыём рэтраспектывы: герой успамінае тыя падзеі, якія адбыліся ў мінулым (“*год адзінаццаць, а можа, дванаццаць*”), і дае ім сваю ацэнку, асэнсоўваючы іх ужо з пазіцыі сталага чалавека: “*Выйсі б насустрач, стаць і прызнацца*”.

Надзвычай важную ролю ў мастацкім кантэксце адыгрывае рэфрэн верша, ён пасля кожнай страфы мае рознае сэнсава-інтанацыйнае гучанне (ад мажорнага да мінорнага), рытма-меладычны малюнак служыць індикатарам узрастання ці спаду эмацыянальнай напружанасці, перадае рытмічна-ўсхваляванае біццё сэрца: “*Пахне чабор, пахне чабор...*” Інтэнсіўнасць экзальтацыі пачуццяў знаходзіцца ў прамой залежнасці ад характару зместу кожнай страфы верша, ад развіцця дзеяння.

Аўтар невыпадкова стварае глыбокі і запамінальны вобраз *сонца*, параўноўваючы яго з *жар-птушкай*, жар-птушка, як вядома, прыносіць

казачным героям удачу і шчасце. І ў гэтым выпадку аўтар дае юнаку магчымасць злавіць жар-птушку і “здабыць” яе пярэ, пакуль *яшчэ* сонца *садзіцца* за борам і не знікла зусім. Але лірычны герой не скарыстоўвае такую надзвычай важную і адзіную магчымасць: не выходзіць на спатканне з любай дзяўчынай.

Вачыма ўлюбёнага хлапца дзяўчына здаецца яму незвычайнай, казачнай, фантастычнай асобай: “у *белай іскрыстай хусцінцы, быццам абсыпана промнямі зор*”. *Белая іскрыстая хусцінка* сімвалізуе чысціню, цнатлівасць, вернасць свайму каханаму, падкрэслівае незямное знешняе і духоўнае харавство дзяўчыны. Выраз *лёгкая крокі* сведчыць, што на спатканне звычайна не ідуць, а ляцяць, як на крылах.

Разам з гэтым паэт дае сваім героям не шырокую, а *вузкую сцяжынку* – сцяжынку выпрабавання, спадзеючыся, што яны змогуць спаткацца і не збочыць з яе. Аднак гэтага не адбываецца.

Мова верша даволі эмацыянальная, экспрэсіўная, вобразная: назоўнікі з эмацыянальна-ацэначнай канатацыяй (*сцяжынка, хусцінка*), эпітэты (*лёгкая крокі; іскрыстая хусцінка; блізкае, яснае ішчасце; маўклівы прастор*), метафары (*спявае бор; голас замёр; сэрца баліць; час схавалася і інш.*), параўнанні-метафары (*сонца жар-птушкай садзіцца; быццам абсыпана промнямі зор*).

Неабходна адзначыць і важнасць рознакатэгарыяльных часцінамоўных ключавых слоў, напрыклад, назоўнікаў (*чабор, сонца, вечар, бор, прастор, час, сэрца, крокі, дзяўчына, дакор і інш.*), дзеясловаў (*пахне, спявае, садзіцца, выйсці, прызнацца, стаць, клікнуць, замёр, схавалася і інш.*), прыметнікаў (штосьці *пяшчотнае, сцяжынка вузкая, хусцінка іскрыстая, гара дальняя і інш.*), займеннікаў (*той, яно*), а таксама іншых моўных адзінак, якія служаць сэнсавызначальнымі ў разуменні агульнай ідэі твора.

Верш “Пахне чабор” пачынаецца з пытальна-рытарычнага сказа: “*Хіба на вечар той можна забыцца?*”. Сінтаксічныя адзінкі, якія сустракаюцца ў творы, гэта пераважна простыя, няпоўныя, аднастаўныя, бяззлучнікавыя сказы, не абцяжараныя лішнімі ўдакладненнямі. Аднастаўныя сказы перадаюць высокую эмацыянальную напружанасць, выражаюць крык душы лірычнага героя: “*Выйду. Гукаю. Маўклівы прастор*”. Сцішаным рэхам з мінулага гучыць толькі рэфрэн: “*Пахне чабор, пахне чабор...*”. Сэрца па-ранейшаму б’ецца трывожна-балюча.

Паэт па-майстэрску выкарыстоўвае пунктуацыйныя знакі прыпынку (працяжнік, шматкроп’е) з рознымі мэтамі: для падкрэслівання высокага эмацыянальна-экзальтаванага стану героя, дае чытачу самому зразумець сэнс таго ці іншага выказвання: “*Вось яно – блізкае, яснае ішчасце*”; “*Клікнуць хацелася – голас замёр*”; “*Здасца хвілінай – яна прада мною*”.

Шматкроп’е служыць не толькі паказчыкам сэнсавай незакончанасці сказа, але і спосабам пераходу ад аднаго сэнсава-закончанага выказвання да новага паведамлення, характарызуецца інтанацыйнай мнагазначнасцю:

*Хіба на вечар той можна забыцца?
... Сонца за борам жар-птушкай
садзіцца, Штосьці спявае пшчотнае
бор, Пахне чабор, пахне чабор...*

Вершаваная форма невялікага інтымна-лірычнага твора ідэальна адпавядае моўна-вобразнаму, мастацкаму, сюжэтна-кампазіцыйнаму зместу і асноўнай ідэі, вырашаемай у фармаце нешматплаванага жанру.

Патрэбна зазначыць, што ўсе моўна-выяўленчыя сродкі “працуюць” на раскрыццё ідэйна-тэматычнага і эстэтычнага зместу твора, аўтарскай задумы.

Верш “Пахне чабор” надзвычай лірычны, эмацыянальны, спеўны, пакладзены на музыку. Яго выконвалі лепшыя гурты нашай краіны, чыталі са сцэны вядомыя артысты Павел Дубашынскі, Аляксандр Каляда, маюцца аўдыёзапісы.

Асабліва патрэбна падкрэсліць, што Пятрусь Броўка ў сваім вершы “Пахне чабор” вырашае не толькі праблему асабіста-інтымнага, але і агульначалавечага характару, сцвярджаючы аб тым, што разрыў аднаго звяна ў агульным ланцужку інтымна-асабістых узаемаадносін прыводзіць у далейшым да страты многіх іншых жыццёвых каштоўнасцей.

Літаратура

1. Барысенка, В. Я., Казачэнка, Т. М. Метафара ў кантэксце паэтычных радкоў П. Глебкі / В. Я. Барысенка, Т. М. Казачэнка // *Текст. Язык. Человек: сб. науч. трудов: в 2 ч. / редкол.: С. Б. Кураш (отв. ред.) [и др.]*. – Мозырь: УО МГПУ им. И. П. Шамякина, 2009. – Ч. 1. – С. 54–56.

2. Броўка, П. Пахне чабор / П. Броўка // *Родная літаратура: падручнік-хрэст. для 9 класа*. – Мінск: Нар. асвета, 1982. – С. 475.

3. Броўка, П. Бібліяграфічны даведнік / П. Броўка. – Мінск: Кніжн. Палата БССР, 1965. – 212 с.

4. Лепешаў, І. Я. Лінгвістычны аналіз літаратурнага тэксту: вучэб. дапам. / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Выш. школа, 2009. – 287 с.

5. Ляшчынская, В. А. Слова як фактар паэтычнага тэкстаўтварэння (на матэрыяле паэзіі Янкі Купалы) / В. А. Ляшчынская // *Текст. Язык. Человек: сб. науч. трудов: в 2 ч. / редкол.: С. Б. Кураш (отв. ред.) [и др.]*. – Мозырь: УО МГПУ им. И. П. Шамякина, 2009. – Ч. 1. – С. 105–107.

6. Малажай, Г. М. Лінгвістычны аналіз тэксту: заданні, тэксты, парады: вучэб. дапам. для філал. фак. пед. ін-таў / Г. М. Малажай. – Мінск: Выш. школа, 1982. – 270 с.

7. Мішчанчук, М. І. Пятрусь Броўка / М. І. Мішчанчук // *Гісторыя беларускай літаратуры XX ст.: у 4 т. / НАН Беларусі; Ін-т літаратуры імя Я. Купалы*. – Мінск: Беларус. навука, 1999. – Т. 2. – С. 413–453.

8. Попов, В. И. Лекарственные растения / В. И. Попов, Д. К. Шапиро, И. К. Данусевич. – 2-е изд. перераб. и доп. – Минск: Полымя, 1990. – 304 с.

9. Ревуцкий, О. И. Лингвистический анализ художественного текста: учеб. пособ. для студентов филол. фак. вузов / О. И. Ревуцкий. – Минск: НМЦентр, 1998. – 192 с.

10. Ярош, М. Пятрусь Броўка: нарыс жыцця і творчасці / М. Ярош. – Мінск: Нар. асвета, 1981. – 120 с.